

MY WORLD

7	Voorwoord Jan Rudolph de Lorm
11	Essay <i>Mijn wereld, uw wereld</i> Hans den Hartog Jager
	Catalogus
26	De mens
70	Abstractie
92	Natuur
118	Binnen
138	Buiten
150	De grote wereld
162	Hemel en heelal
184	Essay <i>My world, your world</i> Hans den Hartog Jager
188	Register
191	Colofon

De keren dat ik bij kunstverzamelaars mocht rondneuzen, staan mij nog helder voor de geest. Kijken achter de schermen van collectioneers levert steevast een opwindende ervaring op. Heel anders dan binnen de voorspelbare context van een museum, kan je plots oog in oog staan met het onverwachte. Van een specifieke privécollectie had ik veelbelovende ooggetuigenverslagen gehoord voordat ik er zelf werd uitgenodigd. Toen het sein op groen stond voor een bezoek was de verwachting groot. Zo toog ik naar een verzamelaar van internationale hedendaagse kunst, die al lang bovenaan mijn verlanglijst stond.

Niet gehinderd door veel kennis op dit specifieke terrein ging ik op pad. En daar gebeurde het. Ik werd totaal verrast door een serie kunstwerken die ter plekke op mijn netvlies stonden gebrand. Fascinerende foto's die allerlei vragen oproepen. Zo had ik – eerlijk is eerlijk – nog nooit van de kunstenaar gehoord: de Zuid-Afrikaanse Zanele Muholi. Tot mijn verbazing liep ik een tijdje later geheel onverwacht tegen een overzichtstentoonstelling van hen – Muholi is non-binair – aan. De tentoonstelling in Tate Modern sloeg bij mij in als een bom.

Muholi is een van de vele toongevende internationale kunstenaars die zijn geselecteerd voor de tentoonstelling *My World* in Singer Laren en dit gelijknamige boek. Gastconservator Hans den Hartog Jager neemt ons in zijn essay 'Mijn wereld, uw wereld' met aanstekelijk enthousiasme mee in het domein van de hedendaagse kunst. Wij vroegen hem om uit enkele van de belangrijkste Nederlandse particuliere kunstverzamelingen een tentoonstelling en een boek samen te stellen. Het is letterlijk ongekend om een selectie werken te kunnen exposeren van de beste hedendaagse kunstenaars uit alle windstreken, in Nederlands bezit, die anders voor ons verborgen zouden blijven.

Wat een feest om een ontmoeting te kunnen insceneren tussen grootheden als Gilbert & George, Zhang Xiaogang, Sheila Hicks, Anselm Kiefer, Yayoi Kusama, Rineke Dijkstra en Ai Weiwei. Zij en vele anderen komen samen in het essay van Hans den Hartog Jager, dat leest als een cursus 'Hoe creëer ik een tentoonstelling'. Hij beschrijft het proces van inventaris tot expositie, waarin een 150-tal kunstwerken uit alle continenten over het voetlicht worden gebracht.

Graag wil ik hier mijn grote dank uitspreken aan de bruikleengevers voor het in ons gestelde vertrouwen. Hulde dat u uw meest dierbare kunstschat met ons allen wilt delen. Mijn erkentelijkheid geldt evenzeer gastconservator Hans den Hartog Jager en medeauteurs Yvonne Brentjens en Marjolein Geraedts. De galleries die gegevens en beeldmateriaal ter beschikking stelden van de kunstenaars uit hun stal mogen niet onvermeld blijven. Tot slot een groot compliment aan projectleider Nanine van Smoorenburg die zich met hart en ziel op *My World* heeft gestort. Zij is pars pro toto voor alle medewerkers van Singer Laren die keer op keer wonderen verrichten.

Zanele Muholi
From the Somnyama
Ngonyama series:
Cwazimula II, Paris,
France (detail), 2019
 Gelatine zilverdruk
 100 × 63 cm
 © Zanele Muholi. Courtesy
 of the artist and Yancey
 Richardson, New York
 Photo credit: Michiel
 Elsevier Stokmans

MIJN WERELD, UW WERELD

Wie zijn tentoonstelling in Singer Laren *My World* noemt heeft wel wat uit te leggen – zeker, om te beginnen, tegenover de man op de berg. Kijk, daar staat hij, op de top van een grote, kale, grove rots. Hij kijkt hoog uit over de verte. Wij, toeschouwers, zien hem op de rug; zijn gezicht blijft verborgen, maar hij is onmiskenbaar goed gekleed, wandelstok in zijn rechterhand. Om hem heen kolken de wolken en de mist – de enige bergen op het schilderij die hoger zijn dan de man vullen de horizon. Dit tafereel, deze man, symboliseert minstens tweehonderd jaar kunstgeschiedenis.

Het schilderij van deze man, omstreeks 1818 door Caspar David Friedrich vervaardigd als *Der Wanderer über dem Nebelmeer*, groeide de afgelopen eeuw uit tot hét symbool voor de manier waarop de westerse wereld naar kunst kijkt. De man staat daarbij voor de romantische kunstenaar, een type dat, in de tijd dat Friedrich hem schilderde, nog nieuw was. In de jaren daarvoor had de westerse wereld nog in de ban van de verlichting verkeerd: het idee dat de mens door de kracht van zijn geest de wereld naar zijn hand kon zetten. De mens begon machines te maken, nieuwe werelden te bezoeken, grootse ontdekkingen te doen – aan de menselijke vaardigheid zaten geen grenzen. Kunst ging daarin mee: schilders en beeldhouwers waren aan het einde van de achttiende eeuw vooral bezig de werkelijkheid zo perfect mogelijk te imiteren. En daarin slaagden ze nog ook: het grote wonder van de kunst was dat kunstenaars met relatief eenvoudige materialen als pigment, olie, doek en steen, rijke, wonderlijke, geloofwaardige illusies konden oproepen.

Caspar David Friedrich
*Der Wanderer über dem
Nebelmeer*, circa 1818
Olieverf op linnen
94,8 × 74,8 cm
Hamburger Kunsthalle

© Kaye Donachie, courtesy Maureen Paley, London

Kaye Donachie *I think my self* 2019 Olieverf op doek 60 x 45 cm

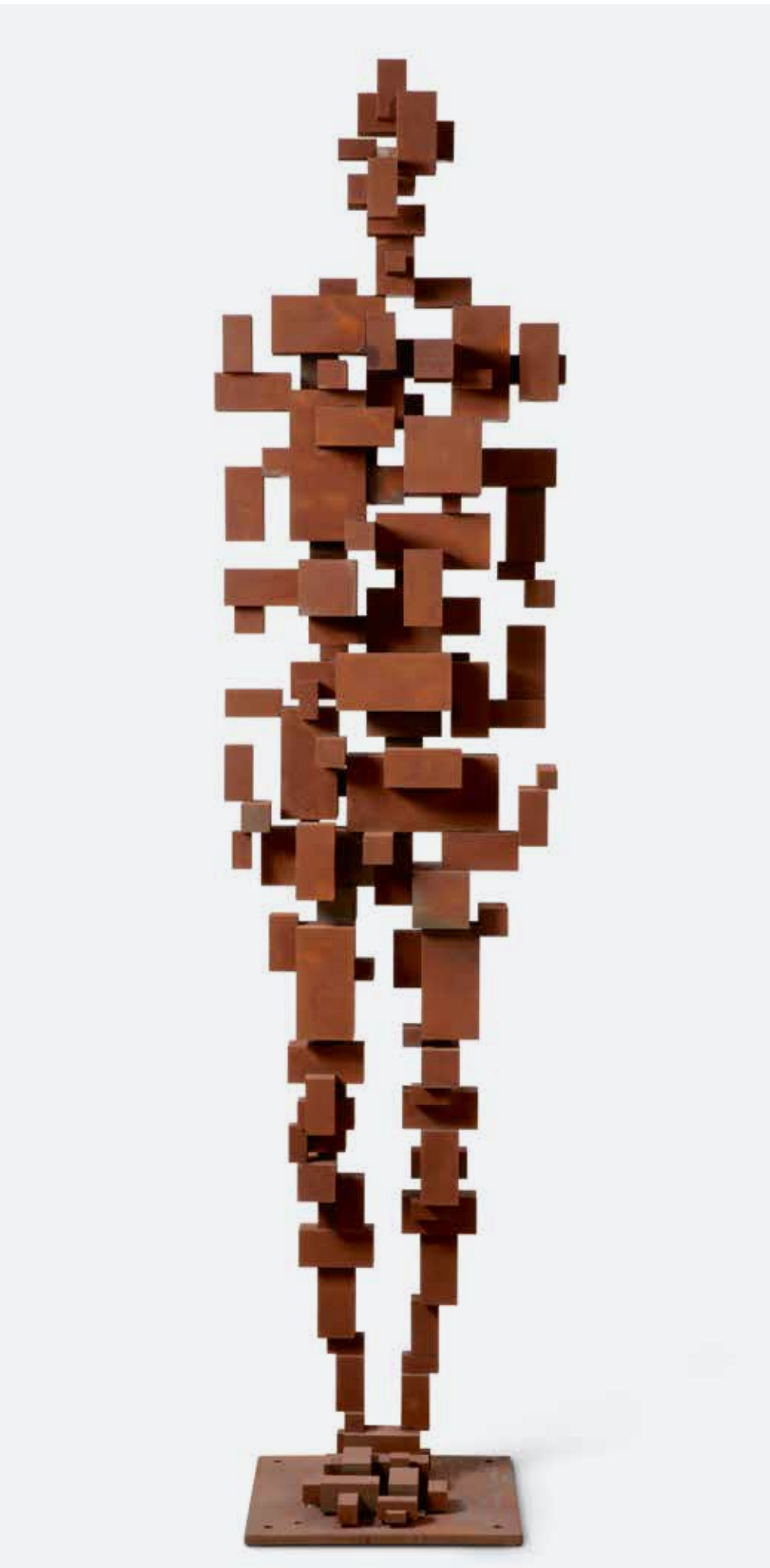
© Kaye Donachie, courtesy Maureen Paley, London

Kaye Donachie (1977, Glasgow, Schotland) is vooral bekend van haar dromerige, intieme landschappen en portretten. Hoewel veel van haar personages zijn gebaseerd op vergeten vrouwen uit de kunst en de literatuur, probeert de kunstenaar eerder iets ongrijpbaars te vangen dan een gelijkenis. Donachie schildert de vrouwen meestal met een afgewende blik, waarmee ze hen in een andere psychologische ruimte plaatst dan de

toeschouwer. Het is daarom onduidelijk of de figuren ergens naar kijken: elke lege, verloren blik geeft een onvindbaar gevoel dat ervoor zorgt dat de toeschouwer zich opdringerig voelt. “In de schilderijen zweven het karakter en de beschrijving van tijd en plaats tussen droom en werkelijkheid, terwijl de dag overgaat in de nacht”, aldus Donachie. — MG

Antony Gormley *Sublimate XIX* 2008 Staal 191 x 44 x 33 cm

© Antony Gormley, Photo © Albertine Dijkema

© Antony Gormley. Photo credit: Michiel Elsevier Stokmans

De sculptuur *Sublimate XIX* behoort tot de reeks *Blockworks* van Antony Gormley (1950, Londen, Verenigd Koninkrijk). Met deze werken zoekt de kunstenaar naar een maximale spanning tussen de massa van het lichaam, opgebouwd uit stalen blokken, en de ruimte eromheen. Al sinds het begin van zijn carrière als kunstenaar verkent Gormley welke plaats de mens inneemt in de ruimte, en daarmee in de wereld. "The job that sculpture can do is to re-ground us first", aldus de kunstenaar.

Transfuser II doet juist denken aan een zwevend lichaam in de kosmische ruimte, het lichaam als ruimteschip. Hoewel het in zijn werk niet als zodanig herkenbaar is, neemt Gormley zijn eigen lichaam altijd als vertrekpunt. Zo stond hij zelf model voor het immense, stalen kunstwerk *Exposure* (2010) aan het Markermeer, waarin een hurkende mensfiguur is te herkennen. — MG

Image courtesy of SMAC Gallery, copyright Mary Sibande

Het werk van Mary Sibande (1982, Barberton, Zuid-Afrika) vertelt het verhaal van haar alter-ego Sophie. *The Manifestation* is een vroege uitvoering van Sophie, waarbij de blauwe jurk met wit schort verwijst naar de traditionele kleuren van de kleding die huishoudelijk personeel droeg tijdens de apartheid. Het Superman-logo op het breiwerk benadrukt het contrast tussen de dagdromen van Sophie en de grauwheid van haar dagelijkse leven. Kleur is een belangrijk element in het werk van Sibande, waarmee ze verwijst naar de roerige geschiedenis van haar

geboorteland. Zo gaf ze Sophie in later werk een uitzinnige paarse outfit, een referentie naar het Purple Rain Protest in 1989 waarbij de politie in Kaapstad een protest probeerde neer te slaan met behulp van een waterkanon gevuld met paarse vloeistof. In haar meest recente werk is rood een veelvoorkomende kleur, als teken van de woede van veel Zuid-Afrikanen over de aanhoudende armoede en ongelijkheid. — MG

Courtesy of the artist and Mendes Wood DM, São Paulo, Brussels, Paris, New York. Photo credit: Matej Dolezel

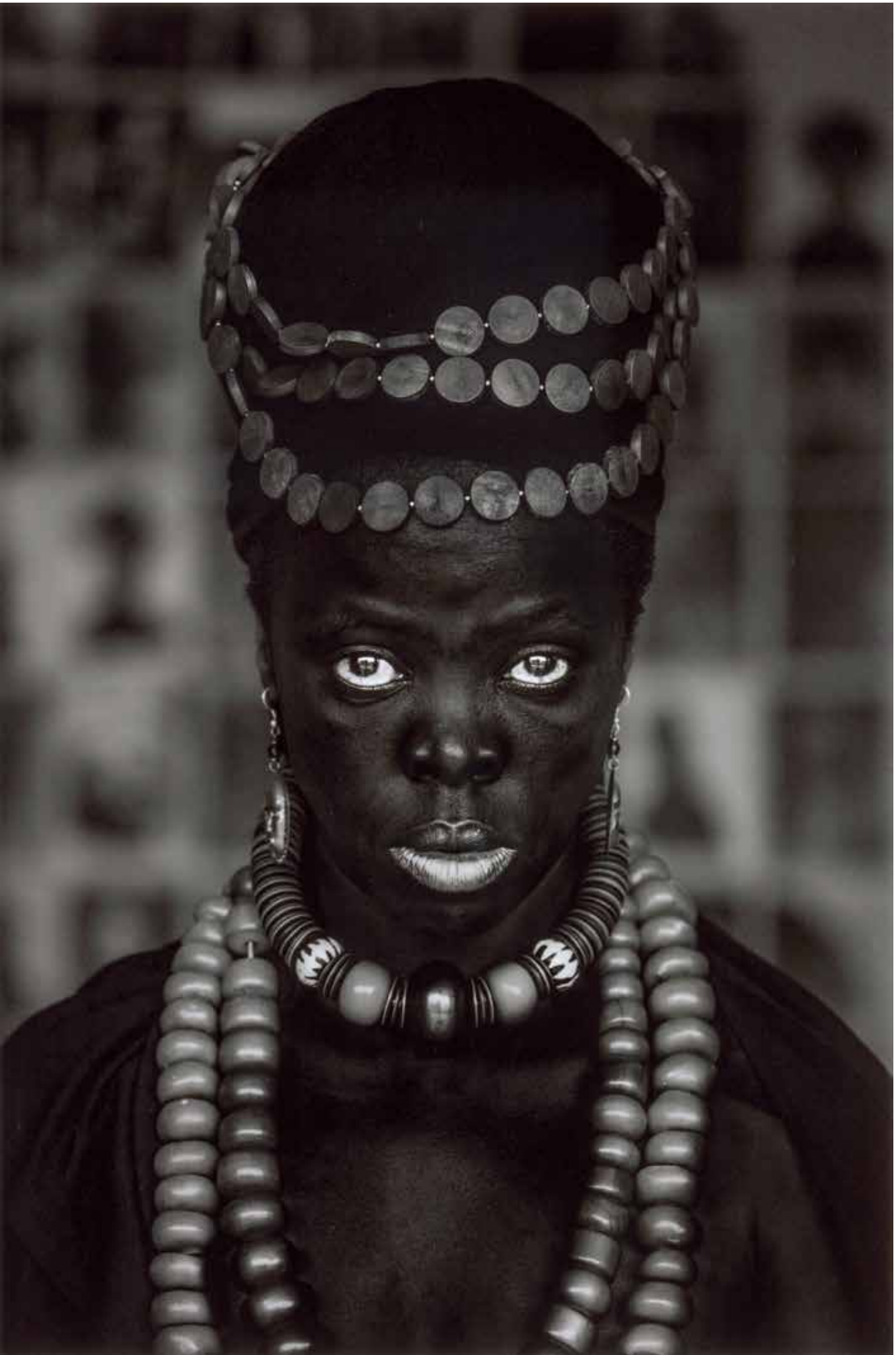
Op de monumentale schilderijen van Vojtěch Kovařík (1993, Valašské Meziříčí, Tsjechië) lijken de figuren opgesloten in het beeldvlak, alsof het doek te klein is voor hun symbolische gewicht. Zijn onderwerpen doen denken aan personages uit de Griekse mythologie, aan Hercules, Achilles of de nimf Calypso. Losjes speelt hij met traditionele opvattingen over gender en heldendom, waarbij hij seksuele archetypes op een dubbelzinnige manier weergeeft met gezichten die schuilgaan achter een hand of masker – vervuld van twijfel. Kovařík toont

hiermee de erfenis die zijn generatie met zich meedraagt: hij werd geboren in het jaar dat Tsjechië zich losmaakte van Tsjecho-Slowakije en zich steeds meer op het Westen ging richten. Met zijn werk ontmantelt Kovařík de grote verhalen en ideologieën die in zijn jeugd op losse schroeven kwamen te staan en maakt hij ze opnieuw relevant door nieuwe versies te tonen waarin de waarheid nooit eenduidig is. — MG

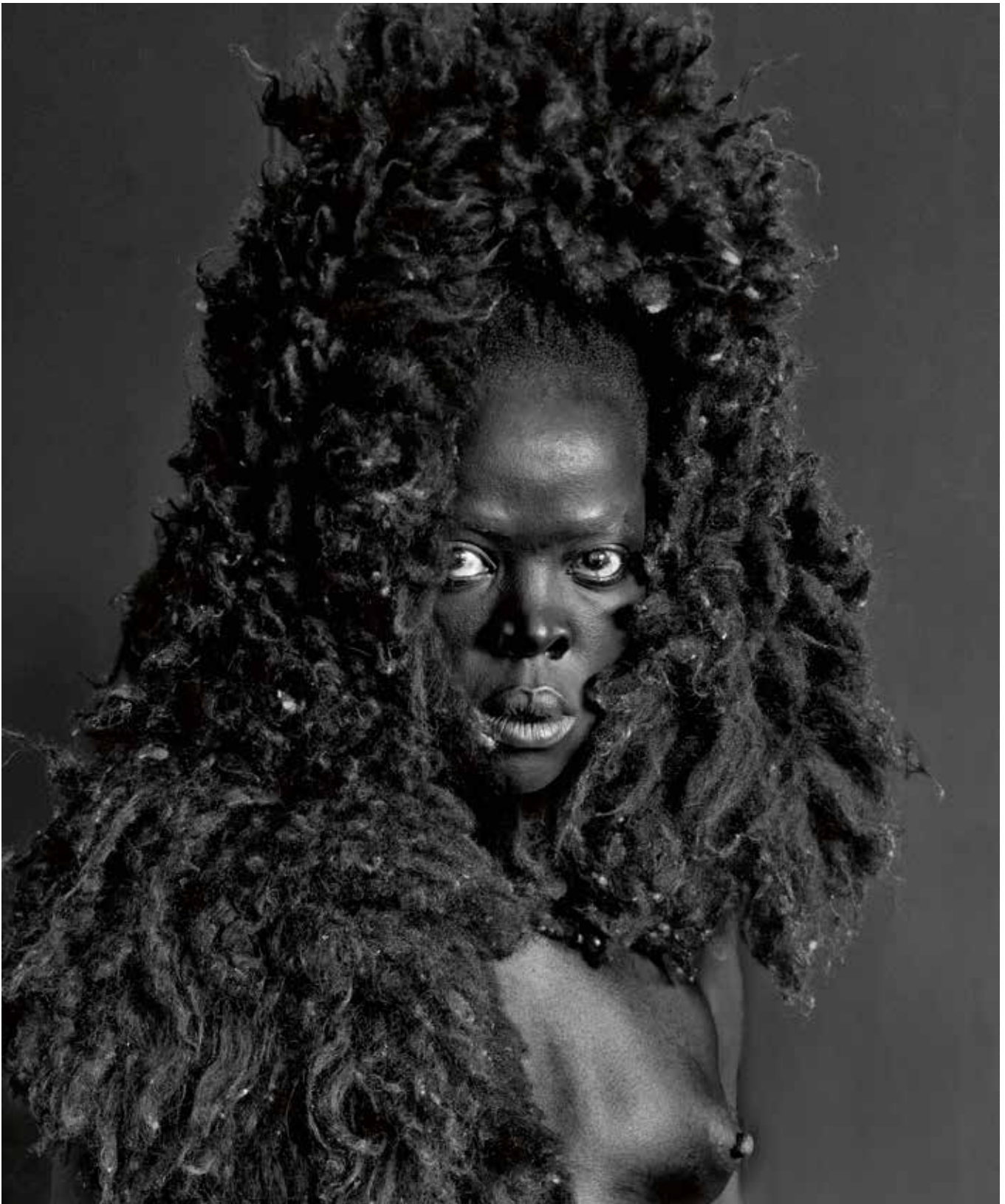
Zanele Muholi

Bangizwenkosi, The Sails, Durban, 2019 2019 Gelatine zilverdruk 80 x 60 cm

© Zanele Muholi. Courtesy of the artist and Yancey Richardson, New York. Photo credit: Michiel Elsevier Stokmans

© Zanele Muholi. Courtesy of the artist and Yancey Richardson, New York

Fotograaf en activist Zanele Muholi (1972, Umlazi, Zuid-Afrika) fotografeert al ruim twintig jaar het leven van zwarte LGBTQI+ers in haar geboorteland. Met indringende portretten geeft de kunstenaar een gezicht aan deze gemeenschap, die nog altijd gebukt gaat onder onverdraagzaamheid en geweld. Muholi beeldt de personen met extreem hoge zwart-witcontrasten frontaal af, met veel aandacht voor kleding en styling. Voor de serie *Somnyama Ngonyama* richt de kunstenaar de camera

voor het eerst op zichzelf. In vele gedaanten beeldt de kunstenaar zich af in theatrale ensceneringen. “In *Somnyama Ngonyama* zet ik mezelf dus in de frontlinie. [...] De beelden uit die serie verwijzen naar mijn land, naar mijn voorouders en naar iedereen die mij voorging en nooit de kans kreeg om voor zichzelf te spreken en gezien te worden. Omdat ik de kans krijg om mijn beelden overal ter wereld te tonen, gaan ze ook over hoe wij zijn behandeld en ons hebben gevoeld.” — MG

Dit boek verschijnt ter gelegenheid van de tentoonstelling *My World* in Singer Laren, 18 september 2024 t/m 12 januari 2025.

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
i.s.m.
Singer Laren
museum@singerlaren.nl
www.singerlaren.nl

Tekst

Hans den Hartog Jager, met bijdragen van Yvonne Brentjens en Marjolein Geraedts

Vertaling

Liz Gorin

Redactie

WBOOKS

Beeldredactie

Annetje Timp

Projectleiding

Nanine van Smoorenburg

Ontwerp

Studio Berry Slok, Amsterdam

Met dank aan

Collectie De Heus-Zomer
The Ekard Collection
Triton Collection Foundation

Anna Bjerger

In the Wild (detail), 2011
Olieverf op aluminium
90 × 75 cm
© Anna Bjerger. Courtesy
the artist and Galleri
Bo Bjerggaard. Photo credit:
Michiel Elsevier Stokmans

Afbeelding omslag

Vojtěch Kovařík, *Island of Ogygia* (detail), 2020
Acrylverf op doek, 250 × 200 cm.
Courtesy of the artist and Mendes Wood DM,
São Paulo, Brussels, Paris, New York.
Photo credit: Matej Dolezel

Details afbeeldingen

p. 2-3 Tal R, *Adieu Interessant (red)* (detail),
2005, gemengde techniek op doek,
250 × 250,5 × 4,4 cm.
Photographer: Jochen Littkemann

p. 8-9 Zhang Enli, *Bowl* (detail), 2011, olieverf
op doek, 160 × 180 cm. © Zhang Enli. Courtesy
the artist and Hauser & Wirth

p. 26 Zanele Muholi, *Zakithi* (detail), 2020,
acrylverf op doek 180 × 120 cm.
© Zanele Muholi. Courtesy of the artist
and Yancey Richardson, New York

p. 70 Pascale Marthine Tayou, *Chalk LL*
(detail), 2015, krijt en gemengde techniek
op hout, 170 × 220 × 7 cm. Courtesy of the
artist and Galleria Continua San Gimignano.
Photo credit: Michiel Elsevier Stokmans

p. 92 Wangechi Mutu, *Subterranea Flayed Cow*
(detail), 2023, inkt, emulsieverf, waterverf en
papier op fotoprint, 201,3 × 140,3 × 6,4 cm.
© Wangechi Mutu. Courtesy of the artist and
Gladstone Gallery. Photography by David
Regen

p. 117 Jonathan Marshall, *Timeline* (detail),
2011, acrylverfinkt, grafiet op papier op hout,
167 × 213 cm. Copyright Jonathan Marshall.
Courtesy of the artist and GRIMM Amsterdam |
London | New York

p. 118 Ralph Fleck, *Stilleben 16/III* (detail),
2006, olieverf op doek, 160 × 140 cm.
Copyright the artist

p. 138 Jules de Balincourt, *Malpais (Bad
Lands)* (detail), 2008, olieverf op paneel,
203,2 × 177,8 cm. Courtesy of the artist
and Thaddaeus Ropac gallery. Photo
credit: Michiel Elsevier Stokmans

p. 150 Rinus Van de Velde, *The Deluge* (detail),
2014, houtskool op doek, 250 × 360 cm.
Courtesy of the artist

p. 162 Rik Smits, *The Colossus building
in the sky* (detail), 2011, potlood op papier
100 × 150 cm. Courtesy of the artist and
Galerie Ron Mandos Amsterdam. Photo
credit: Michiel Elsevier Stokmans

p. 184 Tal R, *The Rosa Bend* (detail), 2016,
olieverf op doek, 172 × 137 cm.
© Tal R. Courtesy the artist and Galleri Bo
Bjerggaard. Photo credit: Michiel Elsevier
Stokmans

p. 188 Kaye Donachie, *I think my self* (detail),
2019, olieverf op doek, 60 × 45 cm.
© Kaye Donachie, courtesy Maureen Paley,
London

© 2024 WBOOKS Zwolle / de auteurs
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze
uitgave mag worden verveelvoudigd, opgesla-
gen in een geautomatiseerd gegevensbestand,
of openbaar gemaakt, in enige vorm of op
enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch,
door fotokopieën, opnamen of op enige andere
wijze, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten
met betrekking tot de illustraties volgens de
wettelijke bepalingen te regelen. Degenen
die desondanks menen zekere rechten te
kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot
de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aange-
sloten bij een CISAC-organisatie is het auteurs-
recht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2024.

ISBN 978 94 625 8653 6
NUR 646